

Zwerftocht door Marokko, Algerije en Tunesië

Wat bracht mijn vrouw en mij er toe om in de zomer van 1963 onze rugzak te pakken, ons maandinkomen met een kleine lening te vergroten en in Amsterdam-zuid bij de autoweg naar Utrecht te gaan staan om daar na zeven weken liften door resp. België, Frankrijk, Spanje, Marokko, Algerije, Tunesië, Italië, Zwitserland, Duitsland weer terug te komen op precies dezelfde wijze, maar wel enkele ervaringen rijker?

Mijn vrouw had genoeg van een jaar huishouden en luiers wassen en ik van een jaar Duitse filosofie studeren.

Voeg daarbij de slechte stadslucht, de koude winter en de eentonigheid van altijd in hetzelfde cultuurpatroon te leven en er is al een complex van motieven.

Daarbij had een kort bezoek aan Marokko 5 jaar geleden mij een soort grenservaring van onze cultuur gegeven, die wij nu samen wel opnieuw wilden beleven en toetsen.

Deze ervaring houdt verband met het intellectueel karakter van onze cultuur, waarin geen plaats meer is voor een authentiek volksleven en volkskunst, waarin hoge morele waarden officieel domineren zonder dat zij w in werkelijkheid het leven doordringen. Met als gevolg geestelijke bloedarmoede, veel neurosen en verdringingsprocessen.

Deze reis heeft ons in deze mening versterkt.

Onze eerste lift in Marokko, nadat wij met de boot vanuit Algeciras in Tanger zijn aangekomen, is van een Nederlandse familie, die in Marokko een plantage bezit en de heerlijkste sinaasappelen kweekt, die wij ooit gegeten hebben. Ons werd aangeraden niet buiten te slapen, omdat de Marokkanen zo arm zijn en ons dus graag zullen bestellen.

Afgesien van het feit dat de Marokkanen nog erg dom zijn en als kinderen tegenover de moderne techniek staan, waardoor vaak ongelukken gebeuren, zijn het vriendelijke mensen, aldus onze landgenoot.

Uit deze woorden spreekt de patriarchale, neerbuigende mentaliteit van de kolonisator, die voortkomt uit een spontaan superioriteitsgevoel, dat hij dagelijks door zijn meerdere vakkennis bevestigd ziet.

Wij konden deze instelling nog vaak constateren, naast en tegenover die andere mentaliteit, die zelfs dit patriarchale nog te veel gevraagd vindt.

Deze Nederlandse plantagehouder betaalt zijn arabische kok, die van 's morgens 8 uur tot 's avonds 10 uur paraat moet staan, 4½ dirham per week, een bedrag, dat wij voor één nacht slapen in een arabisch hotel betalen. En toch werken de Marokkanen graag bij hem; want hij betaalt een halve dirham meer per week dan zijn Franse collega's! (1 dirham=70 c.) Onze reis gaat van Tanger naar Rabat, waar wij tot stomme verbazing van onze Franse automobilist niet in een Europees hotel willen overnachten, maar in een arabisch hotel in de kasbah.

Onze redenen zijn eenvoudig: wij komen voor de arabieren; het is bovendien goedkoper.

De man trekt zijn schouders op, opent het portier en rijdt weg. Wij begrijpen er niet veel van, totdat wij in de kasbah komen.

Na door winkelstraten te zijn gelopen, die voor Parijs niet onderdoen, komen we voor een grote muur te staan, die de oude vestingmuur was van de arabische koningsstad Rabat. Na enkele minuten bereiken we een grote poort, die tot de kasbah toegang geeft.

Op slag is het stadsbeeld totaal veranderd. In tegenstelling tot de moderne, zonnige, Europese wijk met grote terrassen, zijn de straatjes nauw, eivol met mensen en kraampjes en zitten hier en daar oude mannen de kifi-pijp te roken of zingend te bedelen.

Een verschil als tussen een moderne en een middeleeuwse stad, die hier echter tegelijkertijd bestaan en slechts door een hoge, stenen muur gescheiden worden. De muur is meer dan een historisch monument: het symboliseert en realiseert de scheiding, misschien wel de afgrond, die er bestaat tussen de Europeanen: Fransen, Italianen, Spanjaarden, Nederlanders enz. en de Marokkanen, waarvan evenwel de bovenlaag ook in de 'ville nouvelle' woont, zoals men het Europese stadsdeelte noemt.

Nu begrijpen we iets van de verbazing van onze automobilist.

Als toerist bezoek je uiteraard even de kasbah, maar daar slapen en eten betekent een breuk met je eigen gemeenschap, i.c. de Europese. We hebben op onze hele reis in Noord-afrika in deze houding 'volhard', zonder dat de arabieren ooit hierover verbaasd zijn geweest.

Betekent dit dat zij hun gevoelens beter weten te beheersen of hebben zij geen last van meer- en minderwaardigheidscomplexen?

Waarschijnlijk beiden.

Overigens is deze 'Berlijnse muur' in steden als Rabat, Marrakech, Meknès, Fès om in één adem de vier koningssteden te noemen, natuurlijk gemakkelijk te begrijpen, omdat de Fransen vanaf het begin van deze eeuw, toen zij in midden- en zuid-Marokko naar consolidatie van hun invloed streefden, aan de andere kant van deze oude stadsmuren hun huizen en kantoren zijn gaan bouwen.

Hoewel je als Europees echtpaar niet gemakkelijk contact zoekt met de gesluierde arabische vrouw, brengt het toeval ons in een café in de médina in Rabat, waar wij op uiterst ongedwongen wijze gemusiceerd en gedanst wordt. Hoewel wij aanvankelijk apart gezet zijn, kunnen wij na een half uur het hart van de musici veroveren met een Hollandse sigaar om na een uur midden in de danskring te zitten, waar men ons de dan de pijp ten vriendschap aanreikt en alle aanwezigen, de vrouwen inclusief, een dikke sigaar van ons aannemen. Om beurten dansen de vrouwen op ^{de} tafel of op de grond, waarbij zij de sluier hebben afgelegd. De arabische muziek, die men hierbij improviseert, vinden wij bijzonder mooi. Men bespeelt de rebab (drie-snarige gitaar), de nay (fluit) en de tamboerijn. De muziek lijkt eentonig, maar is dit niet: rhythmisch en tonaal zijn de nuances oneindig veel rijker dan in onze muziek, zeker in onze amusementsmuziek.

Interessant is wel dat zoals de scheiding ^{tuksa} islam en openbaar leven geringer is dan de scheiding tussen christendom en openbaar leven in West-europa, dit ook voor de tegenstelling klassieke muziek en amusementsmuziek geldt. Dat onderscheid kennen de arabieren niet in die mate. Zo bestaat er ook volkskunst op een nog spontane wijze, waarvoor niet zoals bij ons exposities nodig zijn en allerlei kunstnijverheidswinkels om de kloof tussen volk en kunstenaar te overbruggen, want ~~is~~ er is tussen beiden geen verschil.

Op straat worden wij 's middags door een Egyptisch student aangesproken, die ons uitnodigt met hem bij een vriend, ook een Egyptenaar, te gaan dineren.

Het is vrijdag, de zondag van de islamieten.

Wij nemen natuurlijk graag dit aanbod aan.

De vrienden maken samen de maaltijd voor ons klaar. Tijdens het diner vertelt Abdel ons hoe hij zelf vijf jaar door Europa heeft geworven, waardoor hij een sterke intuïtie heeft ontwikkeld voor 'soortgenoten'. Tot onze verbazing heeft dit reizen weinig toegevoegd aan zijn kennis omtrent de laatste oorlog, hoewel hij geschiedenis studeert.

Het vraagstuk 'Palestina' kan hij uitsluitend zien vanuit de Egyptische gezichtshoek, al moeten wij toegeven dat men in Holland de tegenovergestelde fout maakt.

Het vervloekte is alleen dat deze student de historische causaliteit volstrekt omdraait. Omdat de Israëli's land van Arabieren in bezit hebben genomen, zijn prompt de verhalen over het vergassen van Joden geallieerde oorlogspropaganda en is Hitler minder rot. Na enige moeite kan ik hen duidelijk maken dat zij juist de staat Israël aan Hitler te danken hebben, omdat zonder diens massale jodenvervolgingen deze waarschijnlijk nooit gerealiseerd zou zijn.

Later zal iemand vanuit een café in Algiers twee maal 'Heil Hitler' naar ons roepen, waarop we het café zijn binnengegaan om hem te dwingen die woorden terug te nemen.

In Algerije speelt het antisemitisme een rol o.a., omdat veel joden zich bij de O.A.S. hadden aangesloten. De kwestie 'Palestina' domineert daarveel minder dan in Israël's buurland Egypte.

Abdel's vriend, onze gastheer, heeft zich wat afzijdig gehouden, staat opeens op en begint in de hoek van zijn kamer op zijn bidkleed zijn gebed. Het is drie uur.

Na het gebed discussiëren we met hem over het verschil tussé en de waarde van het mohammedanisme en het christendom, waarbij ook Sarah, de huishoudster, aanwezig moet zijn. Het doet mij denken aan een 13e eeuwse miniatuur van Spaanse origine, waar een rabbi, een dominicaan en een mohammedaans geleerde elkaar over dezelfde problematiek onderhouden.

's Avonds zijn we de gast van een oude Marokkaan, die met Franco in Spanje heeft gevochten en daarvan nog een pensioentje trekt. De ellende van de Spaanse burgeroorlog heeft voor deze Marokkaan dus wat levenszekerheid geschapen.

Hij neemt ons mee naar een schilder, die in de stadsmuur woont. Deze man blijkt zelfs het Rembrandtplein te kennen en het Hollandse eten saai te vinden, hetgeen wij beamen.

's Nachts om twee uur laat hij ons, vlak voor wij vertrekken, vanaf de stadsmuur Rabat met zijn minaret zien. Wij zien echter alleen dat veel Marokkanen in hun boernoës gerold buiten slapen, omdat zij geen huis hebben.

Wij zijn nauwelijks beneden of er wordt hard op de deur gebonst. Als de schilder opent, dringen onmiddellijk vijf agenten naar binnen. Het wordt een geweldige consternatie, omdat een agent mijn vrouw op de muur heeft gezien en daaruit zijn conclusies heeft getrokken:

Europese vrouw ontvoerd, verkracht enz.. Slechts na tientallen malen verzekerd te hebben dat de huisgeer een goede vriend is, dat wij niet verdoofd zijn door het roken van de kif en na het noteren van al onze namen, mogen wij gaan.

Via Casablanca, een volledig Europese stad met een groot arabisch proletariaat, dat zeer typerend is voor wat de kolonisatie in positieve en negatieve zin tot stand heeft gebracht, liften wij naar Marrakech.

De wegen daarheen zijn echte kolonisatie-wegen. Zij snijden recht door het dorre landschap, dat volgens onze automobilist in de lente een oase van groen en bloemen is. De thermometer in de auto wijst bij een snelheid van 100 km 42 graden celsius aan, terwijl alle ramen open staan.

De lucht zindert van hitte.

Aan de kant van de weg staan puntvormige hutten, die aan de voet breed genoeg zijn om er languit in te slapen. Op onze vraag of deze boeren en herders zo arm zijn, antwoordt onze Europeaan: sommigen wel, maar de meesten niet. Deze mensen bezitten al het land, maar potten het geld op in plaats van het voor een huis te besteden. Dit antwoord op onze vraag hebben wij in totaal negen keer gehad, zodat we het langzamerhand beginnen te geloven tot een fabrikant uit Casablanca ons op de terugweg verzekert dat dit onzin is. Deze mensen zijn straatarm en moeten dus wel zo leven.

Het is aan de zijde van de Europeaan een verdringingsproces, waarbij hij het verschil tussen zijn rijkdom en de armoede van de Marokkaan probeert weg te redeneren. Dat dit wel nodig is, kan men zien op de route Casablanca-Rabat, waar men van de kustweg zowel de zomer- en strandhuizen van de Europeanen kan zien als de hutten van de Marokkanen op een onderlingen afstand van één kilometer. Op weg naar Marrakech moeten we plotseling stoppen voor een grote kudde kamelen op de weg, die met hun lange poten bijna over de volks-wagen heenstappen.

Aan deze kamelen en de talloze ezels op de weg wordt het verschil tastbaar tussen de 'moderne' tijd en de niet-moderne tijd, om het simplistisch uit te drukken. De rhythmiek van het ezeltje met zijn berijder is t.o.v. de auto even verschillend als het hierboven beschreven onderscheid tussen arabische en moderne amusementsmuziek. De auto is nodig, maar niet mooier en minder menselijk dan de ezel, al is de auto een puur menselijk product. De meeste Marokkanen kunnen dan ook beter een ezel berijden dan een auto besturen. Onze chauffeur vertelt dat in Marokko relatief het hoogste aantal auto-ongelukken gebeuren, omdat veel Marokkanen suffen achter het stuur. Marrakech is een grote ommuurde stad, die een volksleven kent dat zich op het marktplein Djemaa el Fna afspeelt zoals nergens anders in Marokko. Tegen de avond stroomt het hele plein vol: overal ontsteekt men vuren, waarboven men grote ijzeren ketels met soep hangt, vis en vlees braadt en aan stokjes rijgt en daarbij brood verkoopt. Wij slapen vlakbij de markt in een hotel, waar op de binnenplaats een 20 meter hoge palm groeit, terwijl alle kamers met versierde tegels zijn bezet, in welke versieringskunst de arabische cultuur zo rijk is. De eigenaar van het hotel spreekt geen frans meer en verbiedt het maken van foto's. Hij symboliseert in zijn persoon de kracht van de traditie in Marrakech.

Op het grote marktplein gaan wij in een kring zitten, die naar een groepje muzikanten luistert. Na elke muzikale ronde haalt men geld op. Hoewel niemand acht op ons slaat, komt de collectant naar ons als eerste, waaruit blijkt dat je wel opvalt, maar dat niemand dit laat merken. De arabier heeft een sterk ontwikkeld zelfbewustzijn dat zich o.a. uit in het onderdrukken van zijn nieuwsgierigheid. Het groepje muzikanten is kenmerkend voor de versmelting van de bevolking in het Zuiden van Marokko: men ziet nl. niet alleen de autochthone berberbevolking, maar ook veel negers uit de Soedan en de 'harratins', mengras van negers en berbers. Van rassenhaat naar welke zijde ook: blank of zwart, geen spoor.

Het arabisch eten is verrukkelijk: de soepen behoren tot het lekkerste, wat wij ooit gegeten hebben. Er zijn zeker in zo'n geschilderd ijzeren bord soep 20 kruiden verwerkt, waardoor een zeer genuanceerd aroma ontstaat. We zitten op onze hurken met houten lepels te eten, alsof we nooit anders hebben gedaan tot de kramp in onze benen ons tot andere gedachten brengt.

's Morgens vroeg horen we al weer de muziek op de markt klinken: nu blijkt het een slangenbezweerder te zijn, die luid roepend een slang uit een emmer water probeert op te roepen. Als het niet erg lukt, slaat hij al dansend en passant met een stok op een emmer, wat wel het gewenste succes tot gevolg heeft. De slang kruipt er uit, intussen steeds zijn giftig tongetje uitschietend. Omdat de stenen al zo heet zijn, kan de bezweerder hem natuurlijk weer gemakkelijk in de emmer krijgen om het spel opnieuw te beginnen.

Intussen lopen de zwarte waterdragers op hun koperen bellen te slaan om hun komst aan te kondigen. Op hun rug dragen zij een dierenhuid, volgepompt met water dat heerlijk koel blijkt te zijn.

Iets verder zien wij een vrouw wandelen, die een grote koek op het hoofd dragend met de linkerhand een stuk brood eet en met de rechterhand een ~~kind~~ kind ~~aan~~ de borst ~~zuigt~~. Zij doet dit alles met een gemak of zij slechts één van deze drie handelingen verricht.

's Avonds en opnieuw op zondagmiddag belanden we in een groep mannen, in leeftijd variërend van 15 tot misschien wel 80 jaar, die bijna eerbiedig en in elk geval zeer aandachtig op de grond zitten te luisteren naar een man van middelbare leeftijd, die met ernst en hartstocht tegelijk aan het vertellen is.

Onze eerste indruk is een godsdienstleraar aan het woord te zien, maar als wij aan enkele mannen vragen, waarover hij spreekt, zeggen zij: over de geschiedenis van ons land.

Hij is dus een soort geschiedenisleraar, die net als zijn toehoorders zo vervuld is van de geschiedenis van zijn land dat het ^{ons} één heilige zaak lijkt. En dat is het ook voor deze gelovige islamieten, want geloof en nationaal leven zijn volstrekt één voor hen.

Het is ons dan ook niet gelukt een moskee te bezoeken, al schijnen er wel enkele moskee's in Marokko voor niet-islamieten toegankelijk te zijn. De enige keer dat wij in onschuld, die niets anders dan onnadenkendheid was, een moskee in Xauen in het Noorden van Marokko binnen gingen en als gelovigen achterin neerhuakten op de mat, werden wij, nog voordat we in het donker de contouren van de biddende mensen duidelijk konden zien, al weer de moskee uitgesleept.

Voor de deur werden we flink onder handen genomen: we waren 'impuros', dus onreinen. Men dreigde ons zelfs met gevangenisstraf.

Een oude man kwam tenslotte tussenbeide en stuurde ons weg.

We hadden wel het besef gekregen van wat voor de islamieten heilig is. En zo'n zelfde hartstocht bezielt deze geschiedenisleraar en zijn toehoorders, mannen als op een Atheense vergadering.

Het voert te ver hier in extenso nog over de koningssteden van Meknès en Fèz te vertellen, die door hun muren en poorten inderdaad koninklijk van allure zijn. Er is maar één raad mogelijk: hen zelf te gaan zien.

Bij Fèz krijgen wij een lift van een Marokkaan, die directeur is van een elektrische centrale. Op onze vraag of hij naar Oujda gaat, antwoordt hij: 'Ja, als Allah het wil'.

Als we halverwege zijn en door een hete zandvlakte rijden, die wel de Sahara van het Noorden wordt genoemd, verliest de wagen het rechterachterwiel, zodat we bijna verongelukken. Bij het uitstappen merkt hij rustig op: 'Allah heeft het niet gewild'. Tijdens de hele affaire heeft hij geen spier vertrokken.

Tegen deze mentaliteit voel je je als Europeaan niet opgewassen, al is het juist deze mentaliteit, waarop door de Europeanen het meest gescholden wordt in de trant van 'apathisch', 'lui' etc.. Deze innerlijke rust wordt bij veel arabieren nóg versterkt door het veelvuldig roken, tenminste door de buderen, van de Marokkaanse tabak, de kifï, die verrukkelijk is.

Een vergelijking met het gebruik van alcohol is, naar onze mening, volkomen gerechtvaardigd, zowel wat het genot als de 'moraal' en de uitwerking betreft. Zoals bekend is, drinken de arabieren geen alcohol. Er is in dit opzicht dus een verwonderlijk parallelisme én tegenstelling tussen onze opvatting en de arabische, al moet worden opgemerkt dat het gebruik van de kifï officieel verboden is in Marokko en men in Tunesië voor het bezitten er van gevangenisstraf kan krijgen, dit alles waarschijnlijk onder Westerse invloed.

Oujda is een echte grensplaats, waar al het verkeer van Casablanca-Rabat naar Algiers en vice versa doorheen komt. De werkeloosheid is er groot: meer dan de helft van de mannen heeft geen werk. De verrukkelijke muntthee is er dan ook nog goedkoper dan elders. Vlakbij de grens krijgen we onze eerste lift van een Algerijner, een vrachtchauffeur.

We hebben ons voorgenomen snel door Algerije heen te trekken, omdat we toch wel wat bang zijn voor de terreur, die daar heeft geheerst en misschien nog nasmelt. Eén van onze eerste vragen betreft dan ook de rust in Algerije. De man lacht breed: overal bent U veilig. Sinds wij aan de macht zijn gekomen, is het gedaan met de terreur. Hij zal volkomen gelijk krijgen.

Ons liftbord: Holland-Algérie, dat de plaats heeft ingenomen van Holland-Maroc, bezorgt ons trouwens onmiddellijk de vriendschap van de Algerijnen.

Onze chauffeur is opgewekt en toch zeer ernstig: onmiddellijk over de grens wijst hij ons de mijnenvelden, waarvan nog resten te zien zijn en de gebombardeerde huizen.

De mijnenvelden zijn door de Fransen aangelegd om het vluchten van de Algerijnen naar Marokko onmogelijk te maken. Hetzelfde beeld zullen we later op de route Bône-Tabarka te zien krijgen aan de Algerijns-Tunesische grens.

Maar telkens als hij iets over de oorlog heeft verteld, besluit hij zijn overpeinzing met: 'c'est fini' en begint hij te lachen. De Algerijnen zullen een nieuw land opbouwen, waar niet alleen welvaart voor allen zal zijn, maar vooral kameraadschap.

Onze chauffeur rijdt de afstand Algiers-Casablanca twee maal per week, heen en terug, ruim vier duizend kilometer met pillen op zak om wakker te blijven. Die pillen zijn slecht voor je hart, vertelt hij, maar het is nodig. Fier voegt hij er aan toe dat hij deze af-

stand altijd alleen rijdt, terwijl in de andere 20-tonner, die achter ons rijdt, steeds twee chauffeurs zijn.

Het traject gaat na de oud-romeinse stad Tlemcen door hoge bergen met ontelbare S-bochten: een prachtig landschap. Onderweg tracteert hij ons twee maal op een warme maaltijd en diverse malen op koffie zonder dat wij de kans krijgen hem iets aan te bieden: hij is onze gastheer.

En Algerije is niet goedkopp. Men kan niet alleen nog in Frans geld betalen, maar de prijzen zijn ook op het Franse niveau.

De volgende morgen nemen we in een café in Blida, 50 kilometer voor Algiers, afscheid, na samen met zijn vrienden op een terras koffie te hebben gedronken, terwijl enkele Franse colonne's voorbij trekken. Als de Algerijnen ons verbaasd zien kijken, zeggen zij: nog twee jaar. Een Algerijnse taxichauffeur geeft ons een lift naar Algiers, waar hij de hele stad met ons doorkruist om ons een overzicht te geven. Algiers ligt tussen de kust en de bergen ingeklemd: de straten lopen trapsgewijze boven elkaar, steeds hoger met ~~plet~~ onverwachte vergezichten op de zee. De stad is buiten de kasbah natuurlijk opgetrokken in een Franse stijl, met dit grote verschil t.o.v. Parijs dat de kleuren er niet zo grauw zijn. Kortom, een verrukkelijke stad, waar het goed wonen is.

We stappen vlakbij de kasbah uit op de Boulevard de la Victoire, een dubbelzinnige naam, in het verleden door Fransen en nu door Algerijnen in hun voordeel geïnterpreteerd.

We drinken wat koffie, die bij het betalen al betaald blijkt door enkele jonge Algerijnen, die aan een tafeltje naast ons zitten.

Na wat praten maken we een afspraak voor 's middags. Eén van hen bezit een auto, een grote peugeot, waarmee we 's middags met zijn zessen naar het strand zullen gaan.

Inderdaad hebben we 's middags heerlijk gezwommen. Op dit strand, vertellen zij, mochten we vroeger niet komen. Iets verder staat een casino, dat over enkele dagen door Ben Bella genationaliseerd zal worden, omdat de eigenaar een O.A.S.-er was.

Keddache blijkt op zijn polsen en enkels littekens en brandplekken te hebben. Glimlachend zegt hij, als hij merkt dat wij er even naar kijken: elektrische folteringen. Ook de anderen blijken op één na in meer of mindere mate gefolterd te zijn.

Later zullen we in een hotel een barjongen ontmoeten, wiens hele maag verbrand is, omdat de para's hem benzine hebben laten drinken.

Die oorlog is één lang triest verhaal met zijn bijna één miljoen doden. Heel Algerije en bijna elke Algerijn draagt er nog de sporen van, al moet wel gezegd worden dat het enorme zelfbewustzijn dat de Algerijnen manifesteren zonder deze oorlog in die mate ondenkbaar geweest zou zijn.

Zij zijn dan ook zo trots dat zij enigszins neerkijken op de Marokkanen, die een koning hebben en in een semi-koloniale toestand leven. Bovendien is Algerije veel rijker. Het rijkste land ter wereld, merken sommigen op. Dat hebben we aan de Fransen te danken, zegt een ander.

Hiermee is het gesprek op de Fransen gekomen, waarbij zij unaniem een scheiding maken tussen de 'colons', de Fransen in Algerije, en waarvan er volgens hen geen enkele deugt en de Fransen in Frankrijk, die goed zijn, want die hebben voor hun zelfbeschikkingsrecht gestemd. De Gaulle is ook een groot man, om dezelfde reden. Deze jongens, die geen van allen middelbare school hebben, kunnen goed analyseren, al overdrijven en simplificeren zij.

Als wij terugrijden, passeren wij de villa's van de 'colons', waar zij een jaar geleden nog doodgeschoten werden als zij daar kwamen, zoals de Fransen in hun wijken.

De meeste villa's zijn geblindeld: hun bewoners zijn naar Frankrijk gevlucht. Diverse villa's zullen volgens onze vrienden voor jeugdwerk en andere sociale doeleinden bestemd worden. Algerije zal een socialistisch land worden.

Dit laatste is in zoverre reeds te merken dat de Algerijnse staat er verstandig aan denkt te doen ons voor onze Amerikaanse dollars juist iets meer dan de helft van de reële waarde te betalen, hetgeen een enorme aderlating betekent.

Wat ons echter in deze verhalen het meest frappeert, is de vaste overtuiging van deze jonge Algerijnen dat hun land een leidende rol zal gaan spelen en dat het verleden definitief gelijkwideerd is, waardoor de weg naar een positieve toekomst open ligt.

Hun optimisme en toekomstverwachting contrasteren fel met de onze. Tegenover deze Algerijnen bemerken we de verschillende uitwerking van twee verschillende oorlogen.

Wij zijn nog steeds niet over de morele kater van de 2e wereldoorlog heen, die ook militair en politiek ons werelddeel naar een tweede plaats schoof. Vandaar ons scepticisme, dat t.a.v. Europa zeker enigszins gegrond is.

De Algerijnen en met hen zoveel anderen in de jonge staten hebben zich in hun bevrijdingsoorlog juist van ons ontdaan en zijn buiten zinnen van vreugde, nu dit gelukt is en zij hun eigen weg in de politiek, de sociale structuur en niet in het minst in hun cultuur kunnen gaan. Deze weg kan in vergelijking met het verleden alleen maar positief zijn, want in het verleden hadden ze niets.

Hoe lang die strijd in Algerije heeft geduurd, blijkt treffend uit het verhaal van de 50-jarige Ali, die ons vertelt dat niet alleen zijn vader en grootvader, maar reeds zijn overgrootvader tegen de Franse overheersing heeft gevochten. Dus ongeveer vanaf 1830, het begin van de Franse kolonisatie in Algerije, is zijn familie in het verzet geweest, waarvan hij nu na 130 jaar de overwinning magt zien. Deze Ali is oud-kolonel van de F.L.N.. Hij verkoopt nu op een allerbeminnelijkste wijze ijjes en gebakjes in het hartje van Algiers. Alleen zijn manke been roept herinneringen aan de oorlog op.

Op weg van Algiers naar Constantine komt men door het onherbergzame Kabylie met een Berberbevolking, die het langst in de vorige eeuw zijn onafhankelijkheid heeft verdedigd tegen de Fransen en ook nu het centralistisch bewind van Ben Bella niet ergunstig gezind is. Een Kabylieër, die ons in een klein bestelwagentje meeneemt, terwijl hij enkele liftende Algerijnen laat staan, die natuurlijk ontzettend boos worden, vertelt ons, als wij tussen ravijnen en hoge bergwanden rijden, hoe zij in de oorlog Franse colonne's, die op weg waren van Constantine naar Algiers, aanvielen door bijv. k stenen van de hege bergen naar beneden te rollen: een primitief, maar daarom niet minder effectief middel.

De Fransen durfden volgens onze zegsman nooit dit gebied helemaal binnen te dringen: slechts met vliegtuigen bestookten zij de guerillastrijders. Hij is verheugd als we hem weten te zeggen dat Belkacem-Krim hun grote man is en dat bij ons de kranten volstonden over hun strijd, al hebben we maar niet te veel gezegd over het standpunt dat de meeste kranten daarbij innamen. Opeens stopt hij, rent het dal in en komt met een bosje bloemen terug: dat is voor mijn vrouw.

Als het gesprek op de politiek komt en ik hem vraag, wat hij tegen Ben Bella heeft, antwoordt hij dat deze te veel met Nasser wil samen-

werken en van Nasser deugt helemaal niets. Wat er van zij, politiek bewustzijn valt de Algerijnen niet te ontzeggen.

Daarna worden we door 4 jonge Algerijnen meegenomen, die hun auto vol met dozen hebben, zodat we aanvankelijk niet begrijpen, waar wij kunnen zitten, maar het blijkt toch te gaan.

Zij willen eerst niet zeggen, waarin zij handel drijven, maar tenslotte komt het hoge woord er uit: vrouwensluiers.

Zij generen zich er voor tegenover ons, vooral natuurlijk tegenover mijn vrouw. Uit een soort zelfverdediging zeggen zij dat het een goed middel is om de jaloezheid tegen te gaan, zoals een Spaans student in Córdoba mij hetzelfde antwoordde, op mijn vraag, waarom er geen meisjes in het studentenhuis woonden; wij zijn te hartstochtelijk. In beide gevallen kennen zij de man karaktereigenschappen toe, die een zekere scheiding tussen de mannen en vrouwen in de maatschappij moet rechtvaardigen.

Voor deze jongens bestaat er echter een reëel conflict tussen hun oude islamitische traditie en de moderne Frans-westerse opvattingen. Te verwachten is, dat de invloed van de Westerse opvattingen nog zal toenemen, nu Algerije volledig Algerijns is geworden.

De noodzaak om zijn culturele, islamitische integriteit te bewaren tegenover de Franse culturele annexatiedrift is immers minder dwingend geworden, om niet te zeggen weggefallen.

Op zondag worden wij in het dorp, waar wij zijn blijven overnachten, door de econoom van het plaatselijke ziekenhuis uitgenodigd bij hem thuis het nationale Algerijnse gerecht te komen eten: de kasj-kasj.

De Algerijnse regering raadt de gehele bevolking aan dit gerecht vaak te eten wegens zijn hoge voedingswaarde.

Dit laatste ~~w~~ wordt inderdaad een existentiële ervaring.

Onze magen zijn door het vaak dagenlang niet warm eten al danig gekrompen, zodat we onze gastheer enigszins teleur moeten stellen.

Zijn vrouw eet niet mee, maar komt wel na de maaltijd naar ons toe om ons te begroeten. De gastheer heeft namelijk onze verbazing over haar afwezigheid bemerkt en probeert zo deze ongunstige indruk weg te werken. Ook de kinderen komen ons nu om beurt een kus geven.

Hoewel deze econoom in Parijs heeft gestudeerd, zijn de verhoudingen binnen zijn familie zowel naar binnen als naar buiten nog echt traditioneel.

Als wij na het afscheid naar ons hotel terugwandelen, komen we een begrafenisstoet tegen: de dode ligt in een dun kleed gerold. ~~en is~~ Hij is dus duidelijk zichtbaar. Enkele mannen dragen hem op planken tussen zich in.

Deze dode lijkt levend en de levenden dood. Zo ziet men zelden een begrafenis.

De stad Constantine blijkt bijna even mooi te zijn als Algiers. In het park, waar wij naar een oorlogsinvaliden luisteren, die musiceert en thee verkoopt om aan de kost te komen, krijgen we limonade in onze hand gedruwd. Het is het zoveelste teken van de onvoorstelbaar grote Algerijnse gastvrijheid.

De oude man is erg mooi, al zijn zijn voeten twee dikke ~~kl~~ stompen van alle er om heen gedraaide lappen. Hij speelt met zo'n spontane ingetogenheid op zijn nay, alsof alleen zijn muziek op de wereld bestaat. En eigenlijk is dat ook zo.

40 Kilometer voorbij Constantine staan wij op een kruising te liften, terwijl Bedoeïnen uit het Zuiden van Algerije daar hun tenten hebben opgeslagen. Kinderen jagen achter paarden en kamelen aan. De bomen zijn bevolkt met roofvogels.

Wij vragen enkele kinderen om water, die dan naar een alleenstaand huis rennen. Een vrouw komt met een kom water te voorschijn, maar waarschuwt ons wel voor de kwaliteit, als wij tenminste alles goed hebben begrepen. We drinken hem helemaal leeg.

Het is een wonderlijke gewaarwording je zelf te realiseren dat deze mensen in de winter weer naar het Zuiden trekken om in de zomer terug te komen en zo elk jaar opnieuw: altijd mobiel, eigenlijk een symbool van het mens-zijn zelf.

Dit zal ook wel de reden zijn dat zij niet geliefd zijn bij de sedentairen.

Eindelijk krijgen we een lift van een Fransman, een handelaar in détailgoederen. Tot nu toe zijn het namelijk alleen Algerijnen geweest, die ons een lift gaven, zoals het in Marokko bijna uitsluitend Europeanen zijn geweest.

In Marokko speelt het Europese clan-bewustzijn daarbij een grote rol, want al stel je niets voor - anders sta je niet met een rugzak langs de weg - kan je vanwege je Europese afkomst rekenen op de sympathie van alle Europeanen, al hebben zij Europa nooit gezien. Dit laatste is zelfs stimulerend voor de Europa-liefde.

Dus een typisch voorbeeld van 'in-' en 'out-group' bewustzijn.

In Algerije is dit precies omgekeerd, omdat de Fransen instinctief aanvoelen dat wij niet voor hen komen, maar voor de Algerijnen.

Het gevolg is dat wij meestal genegeerd worden: de strijd is wel beslecht, maar de haat is gebleven. Zo worden wij in een Frans hotel in een klein dorp geweigerd, omdat alle kamers bezet zijn.

Er is in het hotel echter geen sterveling te bekennen. Ons liftbord: Holland-Algérie wordt niet geaccepteerd.

Deze Franse automobilist schetst ons het beeld van de verliezers van de Algerijnse oorlog: zijn zaken gaan achteruit. De concurrentie tegen de Algerijnen wordt steeds moeilijker, alleen al door de stuwende aantal afnemende Franse bevolking.

De oorlog is volgens hem niets anders geweest dan een strijd tussen de christelijke en mohammedaanse godsdienst.

Aanvankelijk protesteer je todat je merkt dat christendom hier niets anders betekent dan een vaag zedingsbewustzijn als geestelijke dekmantel voor kolonialisme.

Toch is het lot van deze Fransen hard. Hij heeft Frankrijk nog nooit gezien. Hij kent het minder dan wij. Maar hij is er van overtuigd dat hij er binnen enkele jaren naar zal emigreren, want een Algerijns Algerije is niet leefbaar, noch geestelijk noch materieel.

In Bône wordt dit treffend geïllustreerd door de daar heersende beeldenstorm. Van Jeanne d'Arc is alleen nog een sokkel over, terwijl de Franse maagd met het onderschrift: Liberté, égalité et fraternité hetzelfde lot wacht, want ook haar is men aan het demontaren.

Als we 's avonds bij de haven het diner van enkele matrozen mogen helpen opeten, vertellen zij dat de Fransen helemaal niet hoeven te verdwijnen. Zij moeten alleen niet meer bovenaan willen staan, al hoeven zij ook niet onderaan te zitten. In het midden, daar is nu hun plaats.

Wij vinden het voor de gegeven situatie wijze woorden. Maar je voelt ook dat dit te theoretisch is, want 's middags hebben ons enkele Algerijnse boeren met trots het land gewezen dat zij nu hebben gekregen. Het was land van 'colons'. En het kan in een land, waar niet alleen de beste delen van de grond, maar ook de banken, de industrie en het transportwezen in handen van Fransen zijn, daarbij niet blijven, waaruit de Fransen hun conclusies trekken.

Een kleine verrassing wacht ons 's avonds in het hotel.

Twee Algerijnen, aan wie wij 5 Algerijnse francs voor de kamer hebben betaald, kloppen op onze deur en geven het geld terug met de opmerking dat wij niet hoeven te betalen. Wij protesteren, maar zijn er wel gelukkig mee, want het was ons laatste Algerijnse geld. Ons ontbijt voor morgen is nu verzekerd.

De route Bône-Tabarka demonstreert alleen al door zijn weg de niet bijster levendige betrekkingen tussen Algerije en Tunesië. Een grenspost is er nauwelijks en wat daarna komt, is een smalle, weinig bereyden weg door bergen, waarin nog open huizen.

Het duurt uren voor wij een auto zien., terwijl aan de Tunesische grenspost een Engelse student, die op weg is naar Bône, al twee dagen staat te wachten.

De route, die wij aanvankelijk wilden volgen, namelijk de weg Constantine-Tunis is niet geboykkeerd, omdat hij over een afstand van 15 kilometer door bombardementen is vernield, al staat hij nog keurig op de Michelin-kaart. Alleen in het Zuiden is er een grote weg, via welke o.a. de olie uit de Sahara over Tebessa naar Tunis wordt vervoerd.

Tunesië vertoont wel onmiddellijk een eigen karakter, niet alleen door zijn lastige douaniers, die niet alleen willen weten, hoeveel geld, met name dollars, de bezoekers bezitten en ook de fototoestellen registreert, maar wegens zijn positieve integratie-tendens tussen islamitische en westerse krachten.

Het beleid van Bourguiba, die zo'n integratie nastreeft, heeft beslist resultaten. De vrouwen dragen niet allemaal dezelfde sluier. Verschillende dragen er zelfs helemaal geen of zo'n geraffineerde, kokette sluier dat het effect averechts werkt.

Men is op een individuelere wijze islamitisch dan in Marokko.

In het algemeen krijgen wij de indruk dat Tunesië een positie inneemt tussen Marokko en Algerije, in die zin dat in Marokko een traditioneler, hechter arabisme leeft, da terwijl in Algerije het arabisme veel zwakker is dan hier. De Algerijnen hebben bijv. geen eigen arabische muziektraditie meer. Hun radio's geven Egyptische muziekprogramma's.

In Tunis wordt, terwijl wij langs een boulevard van één van de buitenwijken liggen te dutten, een tas van ons gestolen. Zodra wij wakker worden en het bemerken, gaan wij naar de politie. Deze wordt onmiddellijk zeer actief. Wij worden in een auto gezet met twee agenten, die naar de bewuste boulevard rijden, wat uiteraard niets helpt. Zij doen alles om de slechte indruk, die wij nu volgens hen van Tunesië moeten hebben gekregen, weg te werken. Bourguiba's oproep tot het volk, de buitenlanders als hun broeders te behandelen, wordt vooral door deze agenten ijverig in praktijk gebracht.

De regering heeft kemelijk veel deviezen nodig.

Als wij al op de boot naar Palermo zijn, brengt een agent ons nog papieren, die op deze diefstal betrekking hebben. Voor de verzekering! Het is niet te hopen dat zij ooit de Tunesiër, die onze tas gestolen heeft, in handen krijgen.

Het verschil in onze sympathie voor Algerije, Marokko en Tunesië heb ik hierboven reeds enigszins aangeduid.

Marokko munt namelijk uit door zijn rijk arabisch verleden, dat nog zeer levend is, terwijl Algerije imponeert, niet zo zeer door zijn verleden, maar door de Algerijnen zelf en Tunesië op een prudente manier zijn weg tussen dat heden en verleden zoekt.

Maar wat treffender is dan deze verschillen, is de arabische cultuureenheid van deze drie landen, die met name in hun taal geen grenzen kennen.

Hopelijk zal het verlangen van die Marokkanen, Algerijnen en Tunesiërs, die nog steeds op de grote Maghreb, het grote Marokko, d.w.z., het avondland hopen, waarin deze drie landen verenigd zullen zijn, in vervulling gaan, zoals ook het verlangen naar onafhankelijkheid en culturele autonomie werkelijkheid is geworden.

A.Elders 30-4-1964, Amsterdam, Groenburgwal 4